

Alchemie, de wetenschap der transformatie

– Philippa Hartley

We zijn geneigd te denken dat de wetenschap zo omstreeks de 16de eeuw geboren werd, verbonden met namen als Copernicus, Galilei en Isaac Newton. Dit is echter verre van waar. De eerste duidelijke berichten over wiskundige en natuurwetenschappelijke verrichtingen komen uit het Midden Oosten en het gebied van de Nijl vele duizenden jaren vóór Christus.

Uit: 'Insight' July / August 1999.

Gedurende wat genoemd wordt de Gouden Eeuw van de Grieken, dat is gedurende de jaren 470 en 322 vóór Christus, waren er vele grote filosofen wier namen in de geschiedenis zouden doorleven – Socrates, Plato, Aristoteles, Hippocrates, grote natuurkundigen wier deducties en beschouwingen een onuitwisbare stempel op de westerse mens gedrukt hebben. De naam van Euclides (ongeveer 340 vóór Christus) is tot de dag van vandaag bekend bij alle studenten in de elementaire wiskunde.

Uit dit alles groeide de wetenschap of zoals het soms genoemd wordt de kunst van de Alchemie. Haar oorsprong is in mysteriën gehuld en bronnen worden gevonden in het oude Griekenland, Egypte, India, China en in de vroege tijden van een regio die nu het Midden Oosten wordt genoemd. Het was altijd een in hoge mate beeldenrijke kunst met een symboliek die voortdurend veranderde en open stond voor vele interpretaties. In het geval van de Alchemie was dat duidelijk gedaan om de niet serieuze studenten in de war te brengen en de wetenschap te beschermen,

die men gevaarlijk achtte behalve voor degenen die getraind waren in de methodes en de geheimen. Het resultaat is dat veel van het beschikbare materiaal zowel verwarrend als moeilijk is en vaak zonder enige betekenis lijkt.

De hoofdstroom van de Alchemie omvat werken op fysiek, psychologisch en geestelijk niveau en om ook maar iets van Alchemie te begrijpen is het nodig met alle drie niveaus rekening te houden. Het is de studie van transformatie, of we daarbij nou denken aan de omzetting van metaal in goud of aan de transformatie van het menselijke bewustzijn.

Goud is een uitzonderlijk metaal. Behalve dat het glanst, is het zacht en kan verwerkt worden in uiteenlopende en verfijnde ontwerpen; ook is het bestand tegen roest en komt daarom vrij in gesteentes voor, en het kan gedolven worden. Het werd daarom als het perfecte metaal beschouwd; het symboliseerde volmaaktheid.

In de oudheid en in feite tot ongeveer de 17^e eeuw na Christus omvatte elke wetenschappelijke studie altijd de gehele wereld van de natuur en hiervoor gebruikte men vaak de term natuurwetenschap. De natuur was deel van alles en elke verklaring van iets hield daar rekening mee.

Hoofdprincipes en -ideeën

Ik zal nu proberen enkele van de hoofdprincipes en -ideeën van de Alchemisten in grote trekken weer te geven. Vele komen voort uit hele oude tijden. In de eerste plaats moet vermeld het *Principe van de Vier Elementen*, gewoonlijk toegeschreven aan Aristoteles, ongeveer 350 vóór Christus. Hij leerde het – zoals ons wordt verteld – van Plato, 400 v.C.. Dit fundamentele principe is volgens de overlevering in India en Egypte zelfs al 1500 vóór Christus bekend.

De theorie van Aristoteles postuleert het bestaan van vier basis elementen: aarde, lucht, vuur en water – alle lichamen, alle objecten waren volgens hem samengesteld

uit de vier elementen in verschillende verhoudingen. Maar een object kon veranderd worden in een ander object, zo veronderstelde men, door de verhoudingen van de vier elementen te wijzigen. Verder was deze veronderstelde verandering gebaseerd op de idee van een oorspronkelijke bron, een oerbron, waaruit alles voortkomt en waarnaartoe alles terugkeert. Het gaat hier natuurlijk om een zeer oud denkbeeld – Brahma van de Indiërs en t'ai-chi uit het oude China.

De alchemie was altijd een in hoge mate beeldenrijke kunst met een symboliek die voortdurend veranderde en op stond voor vele interpretaties.

Vier andere fundamentele denkbeelden die wijd verbreid waren in het oude Griekenland, hadden een grote invloed op de Alchemie:

- **Hylozoïsme:** de gehele Natuur is gelijk aan de mens, levend en sensitief.
- **De Wet:** het grote universum van zon en sterren, de 'macrokosmos', wordt bestuurd door dezelfde wetten die onze aarde besturen en het lichaam van de mens, de 'microkosmos'.
- **Astrologie:** de sterren beïnvloeden en voorspellen de gang van zaken op aarde.
- **Animisme:** elke schijnbaar spontane gebeurtenis is in werkelijkheid terug te voeren op een of ander persoonlijk wezen, zoals elf, bosgeest, kabouter enz.

Hoewel wij het misschien niet eens zijn met een zo geformuleerd denkbeeld, toch wordt hier tot uitdrukking gebracht dat er gebieden zijn die boven het fysieke en materiele uit gaan en die onze wereld kunnen beïnvloeden.

Men dacht dat de materie, die als passieve drager van opgelegde kwaliteiten kon fungeren, metalen zou kunnen leiden door cycli van groei tot het culminatiepunt, de perfectie van goud.

Planten groeien op uit zaden en zo dacht men dat het zaad van het goud eveneens in de aarde zou zijn en zich geleidelijk zou ontwikkelen en dat die ontwikkeling zich zou voltrekken door al die andere lagere metalen heen en dat bij deze veranderingen de kunst (dat wil zeggen de alchemie) de natuur zou kunnen helpen. Dit houdt verband met een andere uitspraak van Aristoteles, 'dat de natuur naar perfectie streeft'.

Men dacht dat de materie, die als passieve drager van opgelegde kwaliteiten kon fungeren, metalen zou kunnen leiden door cycli van groei tot het culminatiepunt, de perfectie van goud.

Een ander principe, afkomstig uit zeer oude tijden, was het denkbeeld van de twee tegengestelden, de dualiteit van het bestaan.

De zonnegod en de maangodin; Yang en Yin; mannelijk en vrouwelijk; zwavel en kwikzilver; positief en negatief; proton en elektron – zij vertegenwoordigen alle hetzelfde basissysteem. Ook al zijn ervoor in de loop van de geschiedenis verschillende vormen en namen gegeven, het concept bleef in essentie hetzelfde. Onder de middeleeuwse geschriften over Alchemie verschijnt steeds weer één bepaalde verwijzing. Deze gaat naar een reeks van dertien grondregels die blijkbaar beschouwd werden als een bijzondere openbaring. Kopieën ervan verschijnen op veel plaatsen en werden vaak op de muren van alchemistische laboratoria gevonden. Het werd gezien als een bevestiging van hun werk, het *Credo van de Alchemisten*.

Zij werden toegeschreven aan Hermes en waren bekend als de Tafel van Smaragd. De legende vertelt dat de originele smaragden plaat, waarop de grondregels zouden zijn gegrift in Fenicische lettertekens, door Alexander de Grote ontdekt werd in de graftombe van Hermes. Er bestaan ook andere legendes over de ontdekking van deze oude tekst en over de auteur, maar ongetwijfeld is deze Tafel één van de alleroudste fragmenten van alchemistische geschriften die wij hebben.

De grondregels van Hermes zoals zij gegraveerd zijn in de Tafel van Smaragd¹

- Wat ik spreek is niet verzonnen maar zeker en waarachtig waar.
- Dat wat beneden is, is gelijk aan dat wat boven is, en dat wat boven is, is gelijk aan dat wat beneden is, om het wonder van het Ene Ding te vervullen.
- En zoals alle dingen ontstaan zijn door modificatie van het Ene Ding, zo is het ook met ons eigen wezen gebeurd.
- Zijn vader is de zon, zijn moeder is de maan; de wind draagt het in zijn schoot, zijn voedster is de aarde.
- Het is de vader van volmaaktheid in de gehele wereld.
- Zijn kracht vermindert niet als het verandert en tot aarde wordt.
- Scheidt de aarde van het vuur, het fijne van het grove, doe het zorgvuldig en met inzicht.
- Stijgt op met de grootste alertheid van de aarde naar de hemel en daalt dan af naar de aarde, en verbindt de krachten van hogere en lagere dingen. Aldus zult u de glorie van de hele wereld ontvangen en alle duisternis zal van u vlieden.
- Dit is de kracht van elk sterk ding; het overwint elk ongrijpbaar ding en doordringt alle vaste dingen.
- Zo was de wereld gevormd.
- Hieruit komen de wonderen voort die hier tot stand gekomen zijn.
- Daarom heet ik Hermes Trismegistos, omdat ik drie delen

van de wijsheid van de hele wereld bezit.

- Hetgeen ik gezegd heb over de werkwijze van de zon is volledig.

Madame Blavatsky zegt dat de naam Hermes op verschillende grote leraren uit de oudheid slaat en zij verwijst herhaaldelijk naar de Tafel van Smaragd, die zeer zeker leringen bevat die lijken op die van *De Geheime Leer*. Het is natuurlijk geschreven in merkwaardige symbolische taal. Maar niettegenstaande dat herkennen wij het concept van de eenheid van alle leven (grondregels 2 en 3), de klaarblijkelijke dualiteit in de wereld van de verschijningen (grondregel 4), het proces van spirituele ontwikkeling of zelfs van regeneratie (grondregel 8) en zo voort.

Een ander denkbeeld dat de alchemie sterk beïnvloedde was het geloof in het bestaan van een transmuterend agens dat tenslotte beschouwd werd als een universeel medicijn. Het werd met verschillende namen benoemd in de literatuur van de alchemie: *de Steen der Wijzen*, *het Levenselixir*, *het Verheven Gezag*² en *De Rode Tinctuur*. Dit werd kennelijk het object van hun zoektocht in al die vreemde laboratoria.

Wat er ook de oorsprong van was, er bestaat geen twijfel over dat dit zoeken naar de Steen der Wijzen en de mogelijkheid om metaal in goud te veranderen de hoofdbezigheid was van de alchemisten in de periode van de middeleeuwen. In de bloeiperiode van het goud maken, gedurende de 16^e eeuw, bevatten de hoofdsteden van Europa ontelbare alchemistische werkplaatsen waar dit merkwaardige ambacht werd beoefend. Zonder enig echt succes natuurlijk en omdat het leidde tot fraudes en misdrijven kwam het in slecht aanzien bij de overheid en werd het tenslotte in sommige landen, waaronder Engeland, verboden.

Maar het zou verkeerd zijn om deze goud zoekende pseudo-alchemisten als de enige vertegenwoordigers van middeleeuwse alchemie te zien. In dezelfde tijd dat zij werkten en allerlei soorten rare

mengsels brouwen waren er anderen, die langs mystieke en filosofische lijnen zochten. In sommige geschriften van die tijd werden zij verondersteld de ware alchemisten te zijn. Men sprak over hen als de Adepten terwijl de goudzoekers minachtend 'rookblazers' genoemd werden. Volgens de ware alchemisten had hun poging metalen om te zetten tot doel een materieel bewijs te leveren voor hun mystieke stelling van de regeneratie van de mens; het was de materiële tegenhanger van de volmaakte geest die in staat was de ziel te zuiveren van de onvolkomenheden van de zonde.

Dienst aan medische wetenschap

Paracelsus (1493 tot 1541) gaf een nieuwe wending aan de alchemie door zijn dienst aan de medische wetenschap; hij onderzocht enerzijds kruiden enz. en anderzijds zocht hij het magische levenselixir – de Steen der Wijzen. De verrichtingen die bij dit zoeken werden uitgevoerd noemde men het Grote Werk. Er werden vele curieuze en langdurige procedures gevolgd om deze steen te vinden. Voornamelijk werd er met kwikzilver en zwavel gewerkt om eerst het volkomen of sofische kwikzilver en zwavel te verkrijgen, om dit dan verder te zuiveren en met elkaar te vermengen tijdens verschillende processen totdat het Grote Werk verricht was.

Paracelsus onderzocht enerzijds kruiden en anderzijds zocht hij het magische levenselixir - de Steen der Wijzen.

De tijdsduur die deze processen besloegen varieerden enorm, van een paar uur tot jaren, en de alchemisten waren gewaarschuwd niet gehaast te werk te gaan noch de astrologische tekenen te negeren waaronder zij uitgevoerd moesten worden. Er bestaan heel veel illustraties die deze processen uitbeelden maar zij zijn moeilijk te ontcijferen omdat er steeds verande-

rende symbolen werden gebruikt. We kunnen op drie manieren naar dit merkwaardige werk kijken.

Esoterische alchemie

Ten eerste werd een kennis van metalen en mineralogie verkregen, die zeer nuttig was en waaruit zich tenslotte de scheikunde ontwikkelde. Ten tweede waren er beslist lieden die deze kunst nastreefden met de gedachte goud voor hun eigen rijkdom te produceren – de ‘rookblazers’ zoals zij genoemd werden. En ten derde was er de esoterische alchemie, die misschien diepe waarheden en methoden versluiserde door de symboliek van de alchemie. Zoals wij reeds gezien hebben sprak de ‘Tafel van Smaragd’ van Hermes in symbolische taal over waarheden, die altijd geleerd werden door de Aloude Wijsheid. De waarheid van het Ene Ding dat de basis is van alle dingen. En hoe het Grote Werk voleindigd zal zijn wanneer hemel en aarde verenigd zullen zijn.

De alchemist zag zijn werk als een weg om tot het hart van de geschapen wereld door te dringen.

En zoals wij hebben gezien was het dit Grote Werk waaraan de alchemisten tijd en werkracht gaven. Maar wat was het precies? Zij verwarmden allerlei soorten stoffen, koelden deze, verfijsden deze enz., dat alles in een speciaal verzegeld vat (vandaag spreken wij over een hermetisch gesloten vat en bedoelen daarmee een vat waaruit niets kan ontsnappen). Al dit gebeurde om de steen der wijzen of het levenselixer te vinden of om iets in goud te veranderen. De alchemist zag zijn werk als een weg om tot het hart van de geschapen wereld door te dringen. Hij beschouwde zijn werk in het laboratorium als een levend proces waaraan hijzelf deelnam. De langdurige experimenten van verwarming, afkoeling, verfijning enz. in de afgesloten kolf vormden één kant van zijn

werk, zijn mentaal–emotioneel geconcentreerde participatie was de andere kant. Hij geloofde dat dit zou leiden tot een zo krachtige en gevaarlijke ervaring, dat, tenzij hij innerlijk voorbereid was, onheil eruit zou voortkomen.

Zaden van ziel en geest

Maar, misschien kun je er nog op een andere manier naar kijken. Het Grote Werk dat de alchemist deed kon in werkelijkheid aan hemzelf verricht worden. Hij was zelf het verzegelde vat: verzegeld omdat het niet ging om exoterisch werk aan het fysieke lichaam maar veelmeer om een werk dat diep in zijn eigen bewustzijn ingreep. Diep in hem verborgen waren de zaden van ziel en geest. Zij waren als het ware gevangen in zijn lichaam van wiens slavernij zij verlost moesten worden om uit te kunnen groeien tot perfectie. Om dit te bewerkstelligen moet hij zijn wil en zijn aandacht richten op het begin van het werk. Het lichaam op zich zelf wordt niet afgewezen maar het moest wel langzamerhand zijn greep op het innerlijke wezen verliezen zodat het proces van transformatie kon beginnen. Zo plaatst hij zich zelf op het pad der alchemistische discipline, een werk dat uiterst geduld, toewijding en volharding zal vergen.

Zijn oude manier van leven zal worden verstoord, hij zal niet langer werken voor persoonlijke winst, alles zal geleid worden naar het alchemistische werk. Ook is er geen terugkeer mogelijk; het proces zowel in het laboratorium als in de menselijke ziel wordt beschouwd als onomkeerbaar. Volgens hermetische begrippen groeit na verloop van tijd alle stof tot goud, en groeit de mens zelf naar een groter bewustzijn als deel van een natuurlijk proces. Toch gaat de verandering erg langzaam, maar wellicht zou het met behulp van de kunst en discipline van de alchemie in een veel kortere tijd tot voleinding kunnen komen, misschien zelfs binnen een leven. En dit is natuurlijk het grote werk. De regeneratie van de mens zelf, het zaad in hem omgezet in het zuivere goud van volmaaktheid.

In het laboratorium werden de eigenschappen van de alchemistische werker geactiveerd: concentratievermogen, doorzettingsvermogen, het overwinnen van de frustraties die opgelopen worden bij de pogingen om het juiste metaal en de juiste materialen te vinden. Wellicht waren deze experimenten letterlijk uitgevoerd met dit doel in gedachten. De alchemisten delen mee dat, wanneer de eerste scheiding heeft plaats gevonden, het vloeibare zuivere kwik kan worden gewonnen en bewaard voor later gebruik. Dit 'water' staat voor de elementen geloof en hoop die de aspiranten in zichzelf vinden, deze eerste schemering van inspiratie die hen verder zal leiden.

Symbool voor geheimhouding

En welke betekenis heeft dan de hitte die aan het verzegelde vat moet worden toegediend. Het verzegelde vat staat symbool voor de geheimhouding welke op het werk rust dat uitgevoerd moet worden, een belangrijk element van geestelijke discipline. De hitte die constant en gedurende lange tijd wordt toegediend, is in zekere zin het doel van de student, dat hem altijd voorghouden wordt, als een vuur dat *voor* hem brandt. Dit komt overeen met de brandende liefde van de mystici, zonder welke zij de moed zouden verliezen en het niet meer zouden kunnen opbrengen om de moeilijkheden te overwinnen waarmee zij geconfronteerd worden. Maar let er wel op, dat in de alchemie wordt gesteld dat de hitte met zorg moet worden gereguleerd of het vat zal scheuren en breken. De energieën die de alchemist in zijn laboratorium gebruikt, dat zijn het onderzoek en het gebed en de meditatie, moeten alle met mate toegepast worden of anders zou waanzin in een of andere vorm het resultaat kunnen zijn.

De zeer complexe maar ook fascinerende studie van alchemie heeft vele facetten.

De studie van de alchemie geeft in versluisde en symbolische taal kennis over het innerlijke pad dat de mens kan ontdekken en volgen.

Zij kan worden beschouwd als het begin van de moderne scheikunde, want in haar laboratoria werden beslist eigenschappen van de verschillende bewerkte metalen gevonden, ofschoon vele van de conclusies fout geweest zullen zijn. In de tweede plaats kan zij worden beschouwd als de beschrijving van psychologische toestanden van het bewustzijn. C.G. Jung maakt in zijn boek over *Dromen en Herinneringen* gebruik van dit element. En in de derde plaats geeft zij in versluisde en symbolische taal kennis over het innerlijke pad dat de mens kan ontdekken en volgen, het innerlijke pad dat leidt tot het hart van het universum en tot het ontwaken van het bewustzijn in de mens van zijn identiteit en eenheid met het goddelijke geheel.

Het is in dit derde facet dat alchemie betrekking heeft op de moderne mens, waarlijk tot de mens in alle tijden. Deze symbolische voorstelling van de regeneratie van de mens door het werk dat hij op zich zelf verricht, en dat leidt tot het zuivere goud van zijn transformatie, is zo bijzonder van toepassing op een tijdperk dat zoveel goede mogelijkheden in zich bergt maar dat ook staat op de drempel van zelfvernietiging tenzij en totdat dit grote werk is volbracht.

- 1 De vertaling in het Engels werd gevonden in het boek *The Hermetic Museum*.
- 2 In het Engels: the Grand Magisterium.

Vertaling: E.R.